บทความวิจัย

รูปแบบการศึกษาเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาในยุคความเปราะบาง*

THE EDUCATIONAL MODEL FOR DEVELOPING THE CIVIC CONSCIOUSNESS OF VOCATIONAL STUDENTS IN THE ERA OF VULNERABILITY

วรานนท์ คลังสีดา วรนรากุล*, อัจฉรา ศรีพันธ์, ณัฐเชษฐ์ พูลเจริญ
Varanon Klangseeda Woranarakul*, Atchara Sripan, Nattachet Phoolcharoen
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร พิษณุโลก ประเทศไทย
Faculty of Education, Naresuan University, Phitsanulok, Thailand
*Corresponding author E-mail: varanonw67@nu.ac.th
*Tel: 085-651-9087

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหามโนทัศน์ความเป็นพลเมือง 2) พัฒนาแนวทางการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมือง และ 3) สร้างรูปแบบการศึกษาเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง สถาบันการอาชีวศึกษาภาคเหนือ 3 ในยุคความเปราะบาง ใช้การวิจัยแบบผสานวิธีเชิงอธิบายตามลำดับ กลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณ จำนวน 368 คน ได้มาโดยการสุ่มแบบแบ่งชั้นภูมิตามสัดส่วน และผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพ จำนวน 83 คน คัดเลือกแบบเจาะจง โดยนำผลการวิเคราะห์เชิงปริมาณมาใช้เป็นฐานในการกำหนดประเด็นสำหรับการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ เครื่องมือวิจัยประกอบด้วย แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์ถดถอยโลจิสติก และการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) มโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาก่อรูปจากประสบการณ์การเรียนรู้เชิงปฏิบัติและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสถานศึกษา มีข้อจำกัดในการเชื่อมโยงประสบการณ์ระดับบุคคลกับปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคม โดยโมเดลการวิเคราะห์มีค่า McFadden's R^2 อยู่ระหว่าง .261 - .304 โดยพบว่า ปัจจัยสำคัญ ได้แก่ ประสบการณ์การเรียนรู้ ผลกระทบจากการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมทางสังคม และการคิดเชิงวิพากษ์ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับระดับมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 2) แนวทางการพัฒนา ประกอบด้วย การวิเคราะห์สภาพปัญหาและความเปราะบางในชีวิตจริง การเรียนรู้จากสถานการณ์จริงเชื่อมโยงกับวิชาชีพ การคิดเชิงวิพากษ์และเชิงระบบ รวมทั้งการประเมินและสะท้อนผลการเรียนรู้ และ 3) รูปแบบที่พัฒนาขึ้น คือ BANI-Vocational Citizenship Learning Model ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ ได้แก่ บริบทเชิงโครงสร้าง พื้นฐานผู้เรียน กลไกการจัดการศึกษาเชิงเปลี่ยนผ่าน และมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองเชิงพลวัต

* Received 7 August 2026; Revised 24 September 2026; Accepted 2 October 2026

คำสำคัญ: มโนทัศน์ความเป็นพลเมือง, นักศึกษาอาชีวศึกษา, ยุคความเปราะบาง, พลเมืองวิชาชีพ, โลกที่มีความเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว

Abstract

This study aimed to: 1) Investigate the current conditions and problems concerning the concept of citizenship; 2) Develop guidelines for fostering the concept of citizenship; and 3) Develop an educational model for enhancing the concept of citizenship among Higher Vocational Certificate students under the Institute of Vocational Education, Northern Region 3, in the era of vulnerability. An explanatory sequential mixed methods research design was employed. The quantitative sample consisted of 368 students selected through proportional stratified random sampling, while 83 qualitative informants were purposively selected. The quantitative findings were used as a basis for identifying issues to be further explored through qualitative inquiry. The research instruments included a questionnaire and a semi-structured interview form. Data were analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, logistic regression analysis, and content analysis. The findings revealed that: 1) The students' concept of citizenship was formed through practical learning experiences and participation in institutional activities; however, they demonstrated limitations in connecting individual experiences with structural social issues. The analytical models yielded McFadden's R^2 values ranging from .261 to .304. The significant factors included learning experiences, learning impact, social engagement, and critical thinking, which were statistically significantly associated with the level of the students' concept of citizenship; 2) The developmental guidelines comprised analyzing real-life problems and vulnerabilities, learning through authentic situations connected to vocational contexts, promoting critical and systems thinking, and incorporating assessment and reflection on learning outcomes; and 3) The developed model, entitled the BANI-Vocational Citizenship Learning Model, consisted of four components: Structural Context, Learner Foundation, Transformative Educational Mechanism, and Dynamic Citizenship Concept.

Keywords: Civic Consciousness, Vocational Students, Era of Vulnerability, Vocational Citizenship, BANI World

บทนำ

สังคมร่วมสมัยกำลังเคลื่อนตัวอยู่ในสภาวะที่ความเปลี่ยนแปลงมิได้ดำเนินไปอย่างเป็นลำดับขั้น หากแต่ปรากฏขึ้นอย่างฉับพลัน เปราะบาง ซับซ้อน และยากต่อการคาดการณ์มากขึ้นเรื่อย ๆ เงื่อนไขดังกล่าวทำให้ชีวิตของผู้เรียนในปัจจุบันไม่ได้เผชิญเพียงการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีหรือเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังต้องเผชิญความไม่มั่นคงของอาชีพ ความเหลื่อมล้ำทางสังคม ความเปราะบางของชุมชน และแรงกดดันจากข้อมูลข่าวสาร

ที่ไหลเวียนอย่างรวดเร็ว แนวคิด BANI World ซึ่งประกอบด้วย Brittle, Anxious, Nonlinear และ Incomprehensible จึงเป็นกรอบสำคัญในการอธิบายโลกยุคใหม่ที่ระบบต่าง ๆ เปราะแตกง่าย ก่อให้เกิดความวิตกกังวล ผลลัพธ์ไม่เป็นไปตามตรรกะเชิงเส้น และมีความซับซ้อนเกินกว่าจะเข้าใจได้ด้วยกรอบคิดแบบเดิมเพียงลำพัง (Cascio, J., 2020) ในสภาวะเช่นนี้ การศึกษาจึงไม่อาจทำหน้าที่เพียงถ่ายทอดความรู้หรือผลิตกำลังคนเข้าสู่ตลาดแรงงาน หากต้องพัฒนาผู้เรียนให้สามารถเข้าใจตนเอง เข้าใจสังคม และตระหนักถึงบทบาทของตนในฐานะพลเมืองที่อยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างรับผิดชอบ ความเป็นพลเมืองในโลกปัจจุบันจึงมิได้จำกัดอยู่ที่การรู้สิทธิ หน้าที่ หรือการปฏิบัติตามกฎระเบียบของรัฐเท่านั้น หากหมายถึงความสามารถของบุคคลในการทำความเข้าใจปัญหาสาธารณะ วิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง เคารพความแตกต่าง ตัดสินใจอย่างมีเหตุผล และมีส่วนร่วมในการสร้างสังคมที่เป็นธรรมและยั่งยืน แนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองร่วมสมัยได้เคลื่อนจากการสร้างพลเมืองเชิงหน้าที่ไปสู่การสร้างพลเมืองเชิงมีส่วนร่วมและพลเมืองเชิงวิพากษ์ ซึ่งผู้เรียนมิได้เป็นเพียงผู้รับรู้กติกาทางสังคม แต่เป็นผู้มีศักยภาพในการตั้งคำถามต่อปรากฏการณ์รอบตัว เรียนรู้จากประสบการณ์ และแปลงความเข้าใจไปสู่การกระทำที่มีความหมายต่อส่วนรวม (Banks, J. A., 2008); (Biesta, G. J. J., 2011); (Westheimer, J. & Kahne, J., 2004) ด้วยเหตุนี้ ความเป็นพลเมืองจึงไม่ใช่เพียงเนื้อหาที่ต้องสอน แต่เป็นมโนทัศน์ที่ต้องก่อรูปผ่านประสบการณ์ชีวิต การปฏิสัมพันธ์ และการสะท้อนคิดอย่างต่อเนื่อง

ในบริบทของอาชีวศึกษาประเด็นดังกล่าวมีความสำคัญเป็นพิเศษ เนื่องจากนักศึกษาอาชีวศึกษาเป็นกลุ่มผู้เรียนที่อยู่ระหว่างการเปลี่ยนผ่านจากสถานศึกษาไปสู่โลกอาชีพจริง ผู้เรียนกลุ่มนี้มิได้ถูกคาดหวังให้เป็นเพียงแรงงานทักษะหรือกำลังคนทางเศรษฐกิจ ยังต้องเป็นพลเมืองวิชาชีพที่สามารถใช้ความรู้ ทักษะ จริยธรรม และความรับผิดชอบทางสังคมในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพอย่างมีคุณค่า การทำงานในโลกยุคใหม่มิได้ต้องการเพียงความสามารถเชิงเทคนิค แต่ต้องการผู้ที่คิดวิเคราะห์เป็น ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ เข้าใจผลกระทบของการตัดสินใจทางวิชาชีพ และมองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม (OECD, 2018); (UNESCO, 2017) ดังนั้น การศึกษาในระบบอาชีวศึกษาที่มีคุณภาพจึงควรพัฒนาผู้เรียนให้เป็นทั้งผู้มีสมรรถนะทางอาชีพและผู้มีมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองที่เหมาะสมกับโลกที่เปราะบาง การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองในบริบทอาชีวศึกษายังเผชิญข้อจำกัดเชิงโครงสร้างและเชิงการเรียนรู้หลายประการ การจัดกิจกรรมจำนวนหนึ่งยังคงเน้นการปลูกฝังคุณลักษณะเชิงพฤติกรรม การสอนหน้าที่พลเมือง หรือการเข้าร่วมกิจกรรมตามรูปแบบ มากกว่าการออกแบบประสบการณ์ที่ทำให้ผู้เรียนได้เผชิญปัญหาจริง วิเคราะห์สถานการณ์ซับซ้อน ทำงานร่วมกับผู้อื่น และสะท้อนความหมายของบทบาทตนเองในสังคม แม้นักศึกษาอาชีวศึกษาจะสามารถปรับตัวต่อปัญหาเฉพาะหน้าได้ในระดับหนึ่ง แต่การปรับตัวดังกล่าวอาจยังไม่เพียงพอ หากไม่ถูกยกระดับไปสู่ความเข้าใจเชิงโครงสร้าง การมีส่วนร่วมต่อประเด็นสาธารณะ และการตัดสินใจอย่างรับผิดชอบในฐานะพลเมือง การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองในยุคความเปราะบางจึงจำเป็นต้องก้าวข้ามการสอนให้ผู้เรียน “รู้หน้าที่” ไปสู่การจัดประสบการณ์ที่ทำให้ผู้เรียน “เข้าใจความหมายของการเป็นพลเมือง” ผ่านการปฏิบัติ การคิดใคร่ครวญ และการมีส่วนร่วมในบริบทจริง

มโนทัศน์ความเป็นพลเมืองจึงเป็นประเด็นที่ควรได้รับการศึกษาอย่างลึกซึ้ง เพราะมโนทัศน์มิใช่เพียงความรู้เชิงนิยามหรือการจดจำคำอธิบายเกี่ยวกับพลเมืองดี แต่เป็นโครงสร้างทางความคิดที่ก่อรูปจากประสบการณ์ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การตีความ และการสะท้อนคิดของผู้เรียน Piaget, J. อธิบายว่าการเรียนรู้เกี่ยวข้องกับการปรับโครงสร้างทางปัญญา (Piaget, J., 1952) ขณะที่ Vygotsky, L. S ชี้ให้เห็นว่าความเข้าใจของมนุษย์เกิดขึ้นผ่านภาษา วัฒนธรรม และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Vygotsky, L. S., 1978) เมื่อพิจารณาในมิตินี้ การพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองจึงไม่อาจเกิดขึ้นจากการบรรยายหรือการกำหนดคุณลักษณะเชิงนโยบายเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติ เผชิญความจริงทางสังคม ทำงานร่วมกับผู้อื่น และสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำของตนกับผลกระทบต่อส่วนรวม จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า งานวิจัยด้านความเป็นพลเมืองในบริบทไทยจำนวนมากยังมุ่งศึกษาในระดับคุณลักษณะ พฤติกรรม การรับรู้ หรือการมีส่วนร่วมของผู้เรียนเป็นหลัก ขณะที่การศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการก่อรูปมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาภายใต้เงื่อนไขของสังคมยุคความเปราะบางยังมีอยู่อย่างจำกัด โดยเฉพาะงานที่เชื่อมโยงกรอบ BANI World เข้ากับการออกแบบรูปแบบการศึกษาที่เหมาะสมกับผู้เรียนสายอาชีพ ช่องว่างดังกล่าวมีนัยสำคัญ เพราะนักศึกษาอาชีวศึกษาเป็นกลุ่มผู้เรียนที่ต้องเผชิญความเปราะบางทั้งในระดับชีวิตส่วนบุคคล เศรษฐกิจครัวเรือน โลกการทำงาน เทคโนโลยี และความคาดหวังทางสังคม หากการศึกษาไม่สามารถแปลงประสบการณ์เหล่านี้ให้เป็นมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองที่มีความลึกซึ้งได้ การอาชีวศึกษาอาจผลิตผู้มีทักษะอาชีพได้ แต่ยังไม่สามารถพัฒนาพลเมืองวิชาชีพที่มีวิจารณญาณ ความรับผิดชอบ และความสามารถในการอยู่ร่วมกับสังคมที่ซับซ้อนได้อย่างเพียงพอ

ด้วยเหตุนี้ การวิจัยเรื่องรูปแบบการศึกษาเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาในยุคความเปราะบาง จึงมีความสำคัญทั้งในเชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติ ในเชิงวิชาการ งานวิจัยนี้ช่วยขยายองค์ความรู้ด้านการศึกษา เพื่อความเป็นพลเมืองจากบริบทการศึกษาทั่วไปมาสู่บริบทอาชีวศึกษา โดยเน้นการทำความเข้าใจกระบวนการก่อรูปมโนทัศน์ของผู้เรียนภายใต้เงื่อนไขของโลก BANI ในเชิงปฏิบัติ งานวิจัยนี้มุ่งเสนอรูปแบบการศึกษาที่สามารถใช้เป็นแนวทางในการออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และหลักสูตรที่เชื่อมโยงสมรรถนะทางวิชาชีพกับความรับผิดชอบทางสังคม บทความนี้จึงมิได้มุ่งเพียงอธิบายระดับความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษา แต่เสนอกรอบการพัฒนาผู้เรียนจากการปรับตัวเชิงปัจเจกไปสู่การเป็นพลเมืองวิชาชีพที่สามารถคิด วิเคราะห์ มีส่วนร่วม และรับผิดชอบต่อสังคมในยุคความเปราะบางได้อย่างมีความหมาย อย่างไรก็ตาม จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า งานวิจัยด้านความเป็นพลเมืองในบริบทไทยส่วนใหญ่ยังมุ่งศึกษาคุณลักษณะ พฤติกรรม การรับรู้ หรือการมีส่วนร่วมของผู้เรียนเป็นหลัก ขณะที่การศึกษากระบวนการก่อรูปมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาภายใต้เงื่อนไขของ BANI World รวมถึงการพัฒนารูปแบบการศึกษาที่เชื่อมโยงบริบทความเปราะบางกับลักษณะเฉพาะของผู้เรียนสายอาชีพยังมีอยู่อย่างจำกัด ช่องว่างดังกล่าวจึงนำไปสู่ความจำเป็นในการศึกษาสภาพและปัญหา พัฒนาแนวทาง และสร้างรูปแบบการศึกษาที่เหมาะสมกับนักศึกษาอาชีวศึกษาโดยเฉพาะ ในเชิงประจักษ์ งานวิจัยของ ยุพิน กลมกูล และคณะ พบว่า ที่ศึกษานักศึกษาระดับ ปวช. และ ปวส. จำนวน 632 คน พบว่า จิตสำนึกความเป็นพลเมืองโลกของนักศึกษาอาชีวศึกษาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด (M = 4.22, S.D. = 0.36) อย่างไรก็ตาม ด้านการต่อต้านการใช้ความรุนแรงอยู่เพียงระดับปานกลาง สะท้อนว่าการพัฒนาความเป็นพลเมืองของผู้เรียนยังมีความแตกต่างระหว่างมิติ (ยุพิน กลมกูล และคณะ, 2567)

ขณะที่ Knekta, E. et al. พบว่า แม้นักเรียนสายอาชีพมากกว่าร้อยละ 91 คาดว่าจะใช้สิทธิเลือกตั้งในอนาคต แต่กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมเชิงส่วนรวมหรือการกระทำทางสังคมหลายประเภทมีผู้เรียนไม่ถึงร้อยละ 23 ที่คาดว่าจะเข้าร่วม (Knekta, E. et al., 2025) นอกจากนี้ จันทร์เพ็ญ แสงคุณธรรม และสุรชัย ประจงจิตร ยังพบว่า ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวที่ไม่เอื้ออำนวยเป็นหนึ่งในปัญหาสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการออกกลางคันของผู้เรียนอาชีวศึกษา ผลการศึกษาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาผู้เรียนอาชีวศึกษาไม่อาจพิจารณาเพียงความรู้เกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ในระดับบุคคล แต่จำเป็นต้องคำนึงถึงความสามารถในการเชื่อมโยงตนเองกับปัญหาสาธารณะ การมีส่วนร่วมทางสังคม และเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่รายล้อมชีวิตของผู้เรียนด้วย (จันทร์เพ็ญ แสงคุณธรรม และสุรชัย ประจงจิตร, 2566)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

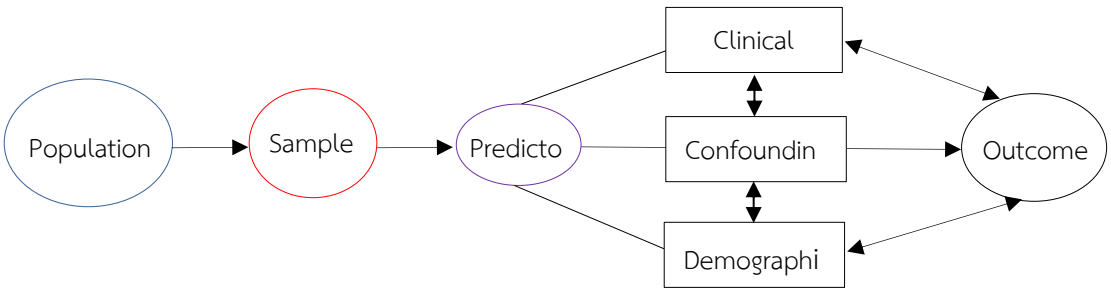
1. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษา ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง เขตพื้นที่สถาบันการอาชีวศึกษาภาคเหนือ 3 ในยุคความเปราะบาง
2. เพื่อพัฒนาแนวทางการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาในยุคความเปราะบาง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง เขตพื้นที่สถาบันการอาชีวศึกษาภาคเหนือ 3
3. เพื่อสร้างรูปแบบการศึกษาเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาในยุคความเปราะบาง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง เขตพื้นที่สถาบันการอาชีวศึกษาภาคเหนือ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสานวิธีเชิงอธิบายตามลำดับ (Explanatory Sequential Mixed Methods Research) โดยดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย 3 วัตถุประสงค์ ดังนี้

1. การศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษา ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง เขตพื้นที่สถาบันการอาชีวศึกษาภาคเหนือ 3 ในยุคความเปราะบาง ประชากร ได้แก่ นักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง สังกัดสถาบันการอาชีวศึกษาภาคเหนือ 3 จำนวน 9,456 คน กลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณ จำนวน 368 คน กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างตามตาราง (Krejcie, R. V. & Morgan, D. W., 1970) และใช้การสุ่มแบบแบ่งชั้นภูมิตามสัดส่วนของแต่ละวิทยาลัย ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 จากนั้นใช้การสุ่มแบบแบ่งชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) โดยกำหนดวิทยาลัยทั้ง 8 แห่งเป็นชั้นภูมิ และจัดสรรจำนวนกลุ่มตัวอย่างตามสัดส่วนของประชากรในแต่ละวิทยาลัย ผู้วิจัยใช้บัญชีรายชื่อนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงของแต่ละวิทยาลัยเป็นกรอบการสุ่ม ประกอบด้วย วิทยาลัยเทคนิคพิษณุโลก จำนวน 88 คน วิทยาลัยอาชีวศึกษาพิษณุโลก จำนวน 52 คน วิทยาลัยพณิชยการบึงพระพิษณุโลก จำนวน 15 คน วิทยาลัยเทคนิคเพชรบูรณ์ จำนวน 85 คน วิทยาลัยเทคนิคสุโขทัย จำนวน 31 คน วิทยาลัยอาชีวศึกษาสุโขทัย จำนวน 27 คน วิทยาลัยเทคนิคอุตรดิตถ์ จำนวน 41 คน และวิทยาลัยอาชีวศึกษาอุตรดิตถ์ จำนวน 29 คน รวมทั้งสิ้น 368 คน การจัดสรรดังกล่าวดำเนินการตามสัดส่วนของจำนวนประชากรในแต่ละวิทยาลัย เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างสะท้อนโครงสร้างของประชากรในพื้นที่ศึกษาได้อย่างเหมาะสม และดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถาม ผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ นักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง จำนวน 83 คน คัดเลือกแบบเจาะจง โดยมีเกณฑ์คัดเข้า ได้แก่ 1) เป็นนักศึกษา

ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง สังกัดสถาบันการอาชีวศึกษาภาคเหนือ 3 และ 2) เป็นผู้ที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับประสบการณ์การเรียนรู้ การรับรู้บทบาทความเป็นพลเมือง และการเผชิญความเปราะบางในชีวิตจริงได้ ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลได้รับการคัดเลือกให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งมุ่งจำแนกประเด็นเกี่ยวกับประสบการณ์การเรียนรู้ ปัญหา และเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการก่อรูปมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษา เกณฑ์คัดออก ได้แก่ ผู้ที่ไม่สามารถให้ข้อมูลได้ครบถ้วนตามประเด็นการสัมภาษณ์ หรือไม่สามารถเข้าร่วมกระบวนการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพได้จนเสร็จสมบูรณ์ การดำเนินการวิจัยเชื่อมโยงข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพตามลำดับ โดยนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณจากกลุ่มตัวอย่าง มาใช้เป็นฐานในการกำหนดประเด็นสำหรับการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่ออธิบายประสบการณ์ ปัญหา และเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการก่อรูปมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาให้มีความลึกซึ้งยิ่งขึ้น จากนั้นจึงสังเคราะห์ผลทั้งสองส่วนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาแนวทางและสร้างรูปแบบการศึกษา เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ 1) แบบสอบถามสภาพปัจจุบันและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์ความเป็นพลเมือง และ 2) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง เครื่องมือผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 คน มีค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ (IOC) อยู่ระหว่าง 0.80 - 1.00 จากนั้นนำแบบสอบถามไปทดลองใช้กับนักศึกษาที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน ได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับโดยใช้สัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) เท่ากับ 0.94 และค่าความเชื่อมั่นรายด้านอยู่ระหว่าง 0.86 - 0.93 การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการโดยใช้แบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 368 คน และสัมภาษณ์กลุ่มนักศึกษา จำนวน 83 คน การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณใช้ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์ถดถอยโลจิสติก เพื่อพิจารณาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์ความเป็นพลเมือง ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา เพื่อจำแนกประเด็นเกี่ยวกับประสบการณ์การเรียนรู้ ปัญหา และเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการก่อรูปมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษา

ภาพที่ 1 โมเดลโลจิสติกแบบเรียงลำดับ (Ordinal Logistic Regression)
(Aldrich, J. H. & Nelson, F. D., 1984)

2. การพัฒนาแนวทางการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาในยุคความเปราะบางระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง เขตพื้นที่สถาบันการอาชีวศึกษาภาคเหนือ 3 โดยนำผลการวิจัยจากวัตถุประสงค์ที่ 1 มาสังเคราะห์ร่วมกับแนวคิดเกี่ยวกับมโนทัศน์ ความเป็นพลเมือง BANI World การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ การเรียนรู้เชิงวิพากษ์ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และบริบทการอาชีวศึกษา เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสังเคราะห์ประเด็น

เพื่อพัฒนาแนวทาง และแบบบันทึกความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 คน มีค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.80 - 1.00 การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการโดยสังเคราะห์ผลการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพจากระยะที่ 1 แล้วจัดทำร่างแนวทางการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษา การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและการสังเคราะห์เชิงมโนทัศน์ โดยพิจารณาความเชื่อมโยงระหว่างผลการวิจัย สภาพปัญหา บริบทผู้เรียน และกรอบแนวคิดทางทฤษฎี เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาที่ประกอบด้วย การเรียนรู้จากสถานการณ์จริง การคิดเชิงวิพากษ์ การสะท้อนคิด ความรับผิดชอบต่อสังคม และการเชื่อมโยงสมรรถนะวิชาชีพกับความเป็นพลเมือง

3. การสร้างรูปแบบการศึกษาเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาในยุคความเปราะบาง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง เขตพื้นที่สถาบันการอาชีวศึกษาภาคเหนือ 3 โดยใช้ผลการวิจัยจากวัตถุประสงค์ที่ 1 และแนวทางจากวัตถุประสงค์ที่ 2 เป็นฐานในการออกแบบรูปแบบการศึกษาเครื่องมือที่ใช้ได้แก่ 1) ร่างรูปแบบการศึกษา 2) แบบประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของรูปแบบ และ 3) แบบบันทึกการสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ เครื่องมือผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 คน มีค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.80 - 1.00 จากนั้นนำร่างรูปแบบเข้าสู่การสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 9 คน เพื่อประเมินความเหมาะสม ความเป็นไปได้ ความสอดคล้อง และประโยชน์ของรูปแบบต่อบริบทการจัดการศึกษาอาชีวศึกษา การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการโดยจัดส่งร่างรูปแบบและแบบประเมินให้ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณา แล้วดำเนินการสนทนากลุ่มเพื่อรับข้อเสนอแนะเชิงลึก การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาจากข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ จากนั้นนำผลการประเมินและข้อเสนอแนะมาปรับปรุงรูปแบบให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รูปแบบการศึกษาที่พัฒนาขึ้นมุ่งเชื่อมโยงการเรียนรู้เชิงวิชาชีพกับการพัฒนาความเป็นพลเมือง โดยเน้นให้ผู้เรียนสามารถปรับตัว คิดวิเคราะห์ รับผิดชอบต่อสังคม มีส่วนร่วมในชุมชน และเผชิญความเปราะบางของโลกปัจจุบันได้อย่างมีความหมาย

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง รูปแบบการศึกษาเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาในยุคความเปราะบาง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง เขตพื้นที่สถาบันการอาชีวศึกษาภาคเหนือ 3 นำเสนอผลตามวัตถุประสงค์การวิจัย 3 ข้อ ดังนี้

1. ผลการศึกษาศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษา ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง เขตพื้นที่สถาบันการอาชีวศึกษาภาคเหนือ 3 ในยุคความเปราะบาง พบว่า มโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาเกิดขึ้นจากประสบการณ์การเรียนรู้เชิงปฏิบัติ การฝึกงาน การทำโครงการ การทำงานร่วมกับเพื่อน และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสถานศึกษา นักศึกษารับรู้ความเป็นพลเมืองผ่านพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ความรับผิดชอบ วินัย ความอดทน การช่วยเหลือผู้อื่น และการทำงานร่วมกัน อย่างไรก็ตาม มโนทัศน์ดังกล่าวยังมีข้อจำกัดในด้านการเชื่อมโยงตนเองกับปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคม เช่น ความเหลื่อมล้ำ ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ ความเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงาน เทคโนโลยี และปัญหาสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ นักศึกษาสามารถปรับตัวในระดับปัจเจกได้ในระดับหนึ่ง แต่ยังต้องได้รับการพัฒนาให้เข้าใจบทบาทของตนเอง

ในฐานะพลเมืองภายใต้สังคมที่เปราะบางและซับซ้อนมากขึ้น ผลการวิเคราะห์เชิงปริมาณยืนยันว่า ปัจจัยที่มีผลต่อมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษา ได้แก่ ประสบการณ์การเรียนรู้ ผลกระทบจากการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมทางสังคม การคิดเชิงวิพากษ์ และสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ โดยโมเดลถดถอยโลจิสติกด้านความเป็นพลเมืองมีความเหมาะสมในระดับที่นำไปอธิบายผลได้ ค่า McFadden's R^2 อยู่ระหว่าง .261 - .304 แสดงว่าโมเดลสามารถอธิบายความแตกต่างของระดับมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองได้อย่างมีนัยสำคัญ ตัวแปรที่มีอิทธิพลสูง ได้แก่ ประสบการณ์การเรียนรู้ (Experience, $p < .001$) ผลกระทบจากการเรียนรู้ (LearningImpact, $p < .001$ และ $p = .007$) การมีส่วนร่วมทางสังคม (SocEngage, $p = .022$ และ $p = .011$) และการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical, $p = .047$) เมื่อพิจารณาขนาดอิทธิพลของตัวแปรจากการวิเคราะห์ถดถอยโลจิสติก

พบว่า ในโมเดล Social1_binary ตัวแปรประสบการณ์การเรียนรู้ มีอิทธิพลสูงที่สุด โดยมีค่าสัมประสิทธิ์ B = 2.6087, Odds Ratio (OR) = 13.582, 95% CI [5.974, 30.875], $p < .001$ แสดงว่า เมื่อปัจจัยด้านประสบการณ์การเรียนรู้เพิ่มขึ้น โอกาสที่นักศึกษาจะอยู่ในกลุ่มที่มีระดับมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองสูงขึ้นเพิ่มขึ้นประมาณ 13.58 เท่า เมื่อควบคุมตัวแปรอื่นในโมเดลไว้คงที่ รองลงมา ได้แก่ ผลกระทบจากการเรียนรู้ ค่า B = 1.0384, OR = 2.825, 95% CI [1.670, 4.776], $p < .001$ และการมีส่วนร่วมทางสังคม (SocEngage) มีค่า B = 0.7092, OR = 2.032, 95% CI [1.109, 3.724], $p = .022$ สะท้อนว่า ปัจจัยด้านประสบการณ์การเรียนรู้ ผลกระทบจากการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมทางสังคมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับโอกาสในการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สำหรับโมเดล Social2_binary ผลการวิเคราะห์พบแนวโน้มสอดคล้องกัน โดยประสบการณ์การเรียนรู้ (Experience_binary) มีค่า B = 2.48175, OR = 11.962, 95% CI [5.537, 25.843], $p < .001$ การมีส่วนร่วมทางสังคม (SocEngage) มีค่า B = 0.75124, OR = 2.120, 95% CI [1.191, 3.772], $p = .011$ ผลกระทบจากการเรียนรู้ (LearningImpact) มีค่า B = 0.64163, OR = 1.900, 95% CI [1.187, 3.041], $p = .007$ และการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical) มีค่า B = 0.54454, OR = 1.724, 95% CI [1.008, 2.949], $p = .047$ ผลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า นอกจากประสบการณ์และผลกระทบจากการเรียนรู้แล้ว การมีส่วนร่วมทางสังคมและการคิดเชิงวิพากษ์ยังเป็นปัจจัยที่ช่วยเพิ่มโอกาสในการเกิดมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองในระดับที่สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ผลการวิเคราะห์ดังกล่าวสนับสนุนข้อค้นพบเชิงคุณภาพที่ว่า มโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษามิได้เกิดขึ้นจากปัจจัยด้านความรู้เพียงอย่างเดียว แต่ก่อรูปผ่านประสบการณ์การเรียนรู้จริง การรับรู้ผลกระทบจากการกระทำของตน การมีส่วนร่วมกับผู้อื่นและสังคม ตลอดจนความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้ผู้เรียนก้าวจากความเป็นพลเมืองในระดับพฤติกรรมส่วนบุคคลไปสู่การทำความเข้าใจบทบาทของตนเองในบริบททางสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้น ผลดังกล่าวสะท้อนว่า การพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาไม่ควรจำกัดอยู่ที่การสอนเนื้อหา แต่ต้องออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติ วิเคราะห์ปัญหา และมีส่วนร่วมกับสังคมจริง

2. ผลการพัฒนาแนวทางการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาในยุคความเปราะบางระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง เขตพื้นที่สถาบันการอาชีวศึกษาภาคเหนือ 3 พบว่า แนวทางที่เหมาะสมควรประกอบด้วย 5 แนวทาง ได้แก่ 1) การวิเคราะห์สภาพปัญหาและความเปราะบางในบริบทชีวิตจริงของผู้เรียน 2) การออกแบบการเรียนรู้จากสถานการณ์จริงหรือปัญหาสังคมที่เชื่อมโยงกับวิชาชีพ 3) การส่งเสริมการคิดเชิงวิพากษ์

การคิดเชิงระบบ และการตรวจสอบข้อมูล 4) การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมทางสังคม ความรับผิดชอบ จริยธรรม ความเห็นอกเห็นใจ และความเป็นธรรม และ 5) การประเมินผลและสะท้อนผลการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงประสบการณ์กับบทบาทความเป็นพลเมืองของตนเอง แนวทางดังกล่าวสะท้อนว่า การพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองในอาชีวศึกษาควรเปลี่ยนจากการสอนหน้าที่พลเมืองเชิงเนื้อหา ไปสู่การพัฒนาสมรรถนะการอยู่ร่วมกับความไม่แน่นอน กล่าวคือ ผู้เรียนควรได้รับการพัฒนาให้สามารถปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลง จัดการอารมณ์ภายใต้ความกังวล วิเคราะห์สถานการณ์ที่ไม่เป็นเส้นตรง คัดกรองข้อมูลในโลกดิจิทัล และตัดสินใจเชิงจริยธรรมในสถานการณ์ที่ซับซ้อน ผลการสังเคราะห์ยังพบว่า แนวทางการพัฒนาควรให้ความสำคัญกับ “พลเมืองเชิงอารมณ์” เนื่องจากความกังวล ความกลัว ความไว้วางใจ ความเห็นใจ ความรู้สึกปลอดภัย และแรงจูงใจในการเรียนรู้ มีผลต่อการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบของผู้เรียน การจัดการศึกษาอาชีวศึกษาจึงควรสร้างพื้นที่การเรียนรู้ที่ปลอดภัย เปิดโอกาสให้ผู้เรียนแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เผชิญความผิดพลาดอย่างสร้างสรรค์ และสะท้อนคิดต่อความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับผู้อื่น นอกจากนี้ แนวทางการพัฒนายังควรตอบสนองต่อภาวะสังคมเร่งรัด ซึ่งผู้เรียนต้องรับข้อมูลอย่างรวดเร็ว เรียนรู้เร็ว ตัดสินใจเร็ว และปรับตัวเร็ว แต่มีความเสี่ยงต่อการคิดแบบตื้นหรือการตอบสนองตามกระแส

3. ผลการสร้างรูปแบบการศึกษาเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาในยุคความเปราะบาง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง เขตพื้นที่สถาบันการอาชีวศึกษาภาคเหนือ 3 พบว่า รูปแบบที่พัฒนาขึ้น คือ “BANI-Vocational Citizenship Learning Model” หรือ “รูปแบบการเรียนรู้เพื่อพัฒนาพลเมืองวิชาชีพในยุคความเปราะบาง” การกำหนดองค์ประกอบของรูปแบบเกิดจากการสังเคราะห์ผลการศึกษาสภาพและปัญหา ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์ความเป็นพลเมือง ข้อมูลเชิงคุณภาพเกี่ยวกับประสบการณ์และเงื่อนไขของผู้เรียน ตลอดจนแนวทางการพัฒนาจากวัตถุประสงค์ที่ 2 โดยข้อค้นพบเกี่ยวกับสภาวะความเปราะบางและเงื่อนไขของโลก BANI นำไปสู่บริบทเชิงโครงสร้าง ข้อค้นพบเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิต ทักษะ ความพร้อม และต้นทุนของผู้เรียนสะท้อนพื้นฐานผู้เรียน แนวทางด้านการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง การคิดเชิงวิพากษ์ การมีส่วนร่วม และการสะท้อนคิดนำไปสู่ ‘กลไกการจัดการศึกษาเชิงเปลี่ยนผ่าน’ และผลลัพธ์ด้านการปรับตัว วิจารณญาณ ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วม และความเข้าใจปัญหาสังคมเชิงโครงสร้างนำไปสู่ ‘มโนทัศน์ความเป็นพลเมืองเชิงพลวัต ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) บริบทเชิงโครงสร้าง 2) พื้นฐานผู้เรียน 3) กลไกการจัดการศึกษาเชิงแปลงผ่าน และ 4) มโนทัศน์ความเป็นพลเมืองเชิงพลวัต องค์ประกอบที่ 1 บริบทเชิงโครงสร้าง หมายถึง เงื่อนไขของสังคมยุค BANI ที่ประกอบด้วย ความเปราะบาง ความกังวล ความไม่เป็นเส้นตรง และความซับซ้อนของข้อมูล ซึ่งส่งผลต่อชีวิต การเรียน การฝึกงาน และการประกอบอาชีพของนักศึกษาอาชีวศึกษา องค์ประกอบนี้ทำหน้าที่อธิบายว่า ความเป็นพลเมืองของผู้เรียนมิได้เกิดขึ้นในห้องเรียนอย่างแยกขาด แต่เกิดขึ้นภายใต้แรงกระทบจากเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี วัฒนธรรมข้อมูล และโลกอาชีพที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว องค์ประกอบที่ 2 พื้นฐานผู้เรียน หมายถึง ประสบการณ์ชีวิต ทักษะวิชาชีพ ความพร้อมทางอารมณ์ ทักษะดิจิทัล การคิดวิเคราะห์ ความรับผิดชอบ การทำงานร่วมกับผู้อื่น และประสบการณ์การเผชิญปัญหาในชีวิตจริง พื้นฐานเหล่านี้เป็นต้นทุนสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนจากผู้ที่ปรับตัวเฉพาะหน้าไปสู่พลเมืองวิชาชีพที่มีวิจารณญาณและสำนึกเชิงระบบ องค์ประกอบที่ 3 กลไกการจัดการศึกษาเชิงเปลี่ยนผ่าน หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ที่เปลี่ยนประสบการณ์ให้เป็นมโนทัศน์ความเป็นพลเมือง ได้แก่ การเรียนรู้จากปัญหาจริง การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน

การคิดเชิงวิพากษ์ การรู้เท่าทันข้อมูลและอัลกอริทึม การมีส่วนร่วมทางสังคม การทำงานร่วมกับชุมชน และการสะท้อนคิด กลไกดังกล่าวเป็นหัวใจของรูปแบบ เพราะทำให้ผู้เรียนสามารถแปลงประสบการณ์การเรียนและวิชาชีพให้เป็นความเข้าใจต่อบทบาทของตนเองในสังคม องค์ประกอบที่ 4 มโนทัศน์ความเป็นพลเมืองเชิงพลวัต หมายถึง ผลลัพธ์ของการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองวิชาชีพที่สามารถปรับตัว มีวิจารณญาณรับผิดชอบ มีส่วนร่วม เคารพความแตกต่าง เข้าใจปัญหาสังคมเชิงโครงสร้าง และสามารถสร้างความหมายจากประสบการณ์ของตนเองในโลกที่ข้อมูลล้นเกิน

โดยสรุป รูปแบบ BANI-Vocational Citizenship Learning Model มีจุดเด่น คือ การเชื่อมโยง “ทักษะอาชีพ” กับ “ความเป็นพลเมือง” เข้าด้วยกัน ทำให้นักศึกษาอาชีวศึกษาไม่ได้ถูกพัฒนาเพียงเพื่อเข้าสู่ตลาดแรงงาน แต่ได้รับการพัฒนาให้เป็นพลเมืองวิชาชีพที่สามารถอยู่ร่วมกับความไม่แน่นอน เข้าใจภูมิทัศน์ความจริงของโลกดิจิทัล มีภูมิคุ้มกันทางประชาธิปไตย มีสำนึกเชิงระบบ และสามารถใช้ความรู้ทางวิชาชีพเพื่อรับผิดชอบต่อสังคมได้อย่างมีความหมาย

อภิปรายผล

จากงานวิจัยรูปแบบการศึกษาเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาในยุคความเปราะบาง ผู้วิจัยมีประเด็นในการอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. ผลการศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษา ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง เขตพื้นที่สถาบันการอาชีวศึกษาภาคเหนือ 3 ในยุคความเปราะบาง เกิดจากประสบการณ์จริงเป็นสำคัญ ลักษณะดังกล่าวอธิบายได้จากธรรมชาติของการจัดการอาชีวศึกษาที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติงาน การฝึกงาน การทำโครงการ และการรับผิดชอบภาระงานจริงอย่างต่อเนื่อง ประสบการณ์เหล่านี้ทำให้มโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของผู้เรียนก่อรูปผ่านการกระทำ ความรับผิดชอบ และความสัมพันธ์กับผู้อื่น มากกว่าการรับรู้ความเป็นพลเมืองในเชิงนามธรรมเพียงอย่างเดียว ผลดังกล่าวสะท้อนว่าความเป็นพลเมืองของผู้เรียนอาชีวศึกษาไม่ได้เกิดจากการจดจำคำอธิบายเรื่องสิทธิ หน้าที่ หรือคุณลักษณะพลเมืองดีเท่านั้น แต่ก่อรูปผ่านการลงมือทำ การเผชิญปัญหา การรับผิดชอบต่อภาระงาน และการเรียนรู้ผลของการกระทำต่อผู้อื่น สอดคล้องกับ Dewey, J. ที่เห็นว่าการเรียนรู้ที่มีความหมายต้องสัมพันธ์กับประสบการณ์จริง (Dewey, J., 1938) และ Kolb, D. A. ที่อธิบายว่าประสบการณ์จะนำไปสู่การเรียนรู้เมื่อผู้เรียนได้ปฏิบัติ สะท้อนคิด และนำความเข้าใจไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ (Kolb, D. A., 1984) ผลการวิจัยชี้ว่า มโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษายังเด่นในระดับพฤติกรรมชีวิตประจำวัน เช่น ความรับผิดชอบ วินัย การช่วยเหลือผู้อื่น และการทำงานร่วมกัน ยังไม่เชื่อมโยงไปสู่ความเข้าใจปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมอย่างลึกซึ้ง เช่น ความเหลื่อมล้ำ ความไม่มั่นคงของตลาดแรงงาน ผลกระทบจากเทคโนโลยี และความซับซ้อนของข้อมูลข่าวสาร ประเด็นนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้เรียนมีลักษณะของ “พลเมืองเชิงปรับตัว” ที่สามารถรับมือกับปัญหาเฉพาะหน้าได้ แต่ยังต้องได้รับการพัฒนาให้เป็นพลเมืองเชิงวิพากษ์ที่มี “สำนึกเชิงระบบ” สามารถมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างตนเอง วิชาชีพ

ชุมชน เศรษฐกิจ เทคโนโลยี และโครงสร้างสังคมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น สอดคล้องกับ Veugelers, W. เสนอว่าการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองควรพัฒนาผู้เรียนให้ก้าวจากการปรับตัวตามระบบ ไปสู่การมีวิจารณญาณและความรับผิดชอบต่อสังคม เมื่อพิจารณาผ่านกรอบ BANI World ผลการวิจัยสะท้อนว่า นักศึกษาอาชีวศึกษาดำรงอยู่ท่ามกลางโลกที่เปราะบาง กังวล ไม่เป็นเส้นตรง และยากต่อการทำความเข้าใจ ผู้เรียนต้องเผชิญความไม่แน่นอนของครอบครัว เศรษฐกิจ การเรียน การฝึกงาน เทคโนโลยี และอนาคตทางอาชีพอย่างต่อเนื่อง (Veugelers, W., 2021) สอดคล้องกับ Cascio, J. ที่อธิบายว่าโลกยุคใหม่มีลักษณะ Brittle, Anxious, Nonlinear และ Incomprehensible การพัฒนาความเป็นพลเมืองในอาชีวศึกษาจึงไม่ควรจำกัดอยู่ที่การสร้างทักษะอาชีพ แต่ต้องเสริมสมรรถนะการอยู่ร่วมกับความไม่แน่นอน การคิดวิเคราะห์ การตัดสินใจเชิงจริยธรรม การจัดการอารมณ์ และการมีส่วนร่วมทางสังคมควบคู่กัน นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสะท้อนว่า ผู้เรียนอาชีวศึกษาอยู่ภายใต้ “ภูมิทัศน์ความจริง” ที่ซับซ้อนมากขึ้น กล่าวคือ ผู้เรียนไม่ได้รับรู้โลกจากห้องเรียนเพียงแห่งเดียว แต่รับรู้ผ่านครู เพื่อน ครอบครัว สื่อสังคมออนไลน์ สถานประกอบการ ข่าวสารดิจิทัล ปัญญาประดิษฐ์ และระบบอัลกอริทึมที่คัดเลือกข้อมูลให้เห็นอยู่ตลอดเวลา ภูมิทัศน์ดังกล่าวทำให้ความเป็นพลเมืองในยุคปัจจุบันต้องเชื่อมโยงกับความสามารถในการตรวจสอบข้อมูล ประเมินความน่าเชื่อถือ เข้าใจอิทธิพลของสื่อและเทคโนโลยี และไม่ถูกชี้นำโดยข่าวลวงหรืออารมณ์สาธารณะอย่างง่ายดาย (Cascio, J., 2020) สอดคล้องกับ Valladares, L. ที่เสนอว่าการศึกษาในยุคหลังความจริงต้องช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ ความจริง วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และความไว้วางใจทางสังคม (Valladares, L., 2022) รวมถึงสอดคล้องกับ Henderson, M. J. et al. ที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของการรู้เท่าทันอัลกอริทึมในชีวิตดิจิทัลของเยาวชน (Henderson, M. J. et al., 2020)

2. ผลการพัฒนาแนวทางการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาในยุคความเปราะบางระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง เขตพื้นที่สถาบันการอาชีวศึกษาภาคเหนือ 3 ควรเน้นการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน การคิดเชิงวิพากษ์ การมีส่วนร่วมทางสังคม และการสะท้อนผลการเรียนรู้ แนวทางนี้แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาความเป็นพลเมืองในอาชีวศึกษาควรเปลี่ยนจากการสอนให้ผู้เรียน “รู้หน้าที่” ไปสู่การจัดประสบการณ์ที่ทำให้ผู้เรียน “เข้าใจความหมายของการเป็นพลเมือง” ผ่านการปฏิบัติและการคิดใคร่ครวญ สอดคล้องกับ Freire, P. เสนอว่าการศึกษาควรทำให้ผู้เรียนสามารถอ่านโลก วิเคราะห์เงื่อนไขทางสังคม และตระหนักถึงศักยภาพของตนเองในการเปลี่ยนแปลงสังคม (Freire, P., 1970) แนวทางดังกล่าวยังสัมพันธ์กับแนวคิด “การเรียนรู้เชิงเปราะบาง” เพราะการพัฒนาพลเมืองในยุค BANI ไม่ควรมองความไม่รู้ ความกลัว ความผิดพลาด หรือความไม่แน่นอนของผู้เรียนเป็นข้อบกพร่อง แต่ควรใช้เป็นพื้นที่การเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เผชิญปัญหาอย่างปลอดภัย สนทนากับความแตกต่าง และสะท้อนตนเองอย่างจริงจัง แนวคิดนี้สอดคล้องกับ Gilson, E. C. ที่มองว่าความเปราะบางเป็นเงื่อนไขสำคัญของชีวิตมนุษย์และความสัมพันธ์ทางสังคม เมื่อนำมาใช้กับอาชีวศึกษาจึงชี้ให้เห็นว่า ครูควรสร้างห้องเรียนและกิจกรรมที่ผู้เรียนกล้าคิด กล้าถาม กล้าผิดพลาด และกล้าเชื่อมโยงประสบการณ์ชีวิตกับประเด็นสาธารณะ (Gilson, E. C., 2014) อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญ คือ ผลการวิจัยสะท้อนความจำเป็นของ “พลเมืองเชิงอารมณ์” เนื่องจากความกังวล ความกลัว ความไว้วางใจ ความเห็นใจ และความรู้สึกปลอดภัยทางใจมีผลต่อการมีส่วนร่วมของผู้เรียนในสถานศึกษา การพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองจึงไม่อาจแยกขาด

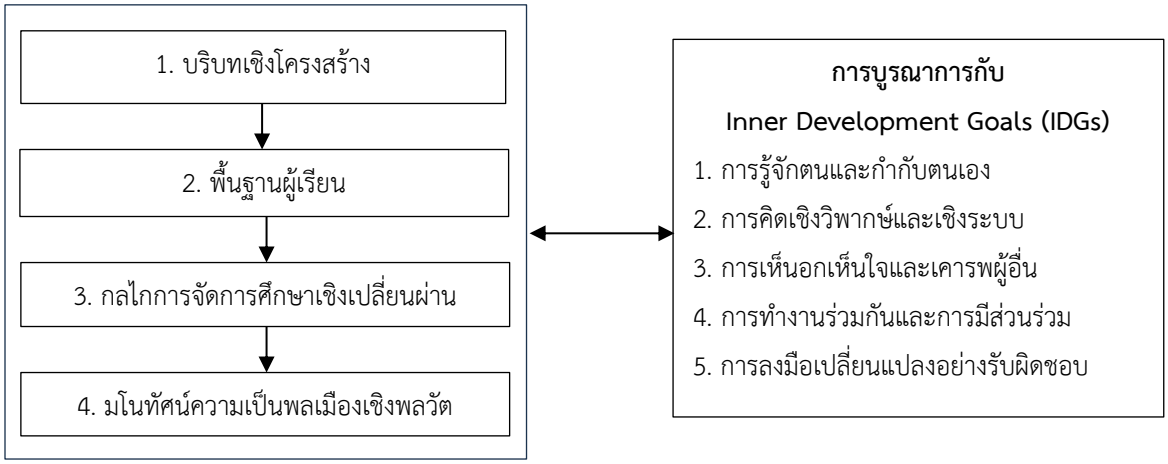
จากมิติอารมณ์ของผู้เรียนได้ สอดคล้องกับ Zembylas, M. ที่เสนอว่าอารมณ์เป็นส่วนหนึ่งของการก่อรูปความเป็นพลเมือง โดยเฉพาะในสังคมที่มีความแตกต่างและความขัดแย้งสูง ดังนั้น การจัดการศึกษาอาชีวศึกษาจึงควรให้ความสำคัญกับบรรยากาศการเรียนรู้ที่ปลอดภัย เปิดโอกาสให้ผู้เรียนแลกเปลี่ยนความคิด รับฟังผู้อื่น และฝึกตัดสินใจภายใต้ความกดดันอย่างมีจริยธรรม (Zembylas, M., 2013) เมื่อพิจารณาร่วมกับแนวคิด Affective Citizenship ของ (Zembylas, M., 2013) ผลการวิจัยครั้งนี้ขยายการพิจารณามิติอารมณ์มาสู่บริบทของนักศึกษาอาชีวศึกษาในโลก BANI โดยชี้ให้เห็นว่า ความกังวล ความกลัว ความไว้วางใจ ความเห็นอกเห็นใจ และความรู้สึกปลอดภัยทางใจมิได้เป็นเพียงสภาวะส่วนบุคคล แต่เป็นเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม การตัดสินใจ และความรับผิดชอบของผู้เรียนในฐานะพลเมืองวิชาชีพ

3. ผลการสร้างรูปแบบการศึกษาเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาในยุคความเปราะบาง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง เขตพื้นที่สถาบันการอาชีวศึกษาภาคเหนือ 3 ผู้วิจัยได้โมเดล BANI-Vocational Citizenship Learning Model ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ ได้แก่ บริบทเชิงโครงสร้าง พื้นฐานผู้เรียน กลไกการจัดการศึกษาเชิงแปลงผ่าน และมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองเชิงพลวัต รูปแบบนี้มีจุดเด่น คือ การเชื่อมโยง “อาชีพ” กับ “พลเมือง” เข้าด้วยกัน ทำให้นักศึกษาอาชีวศึกษาไม่ได้ถูกมองเพียงในฐานะกำลังคนของตลาดแรงงาน แต่เป็นพลเมืองวิชาชีพที่ต้องใช้ความรู้ ทักษะ จริยธรรม และความรับผิดชอบในการเผชิญปัญหาจริงของสังคม ผลดังกล่าวสอดคล้องกับ UNESCO, OECD ที่เน้นว่าการศึกษายุคใหม่ต้องพัฒนาผู้เรียนให้มีทั้งความรู้ ทักษะ คุณค่า ทัศนคติ และความสามารถในการสร้างอนาคตที่ยั่งยืน รูปแบบที่พัฒนาขึ้นยังสามารถอธิบายผ่านแนวคิด “ทุนทางความหมาย” ได้ กล่าวคือ การพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองไม่ใช่เพียงการเพิ่มข้อมูลให้ผู้เรียน แต่เป็นการเพิ่มความสามารถในการสร้างความหมายจากประสบการณ์ชีวิต ข้อมูล เทคโนโลยีวิชาชีพ (UNESCO, 2017); (OECD, 2018) และความสัมพันธ์ทางสังคม Floridi, L. อธิบายว่า semantic capital เป็นทรัพยากรทางความหมายที่มนุษย์ใช้สร้างตัวตน ชีวิตทางสังคม และความเข้าใจต่อโลก ดังนั้น การศึกษาอาชีวศึกษาในยุคข้อมูลล้นเกินจึงควรพัฒนาผู้เรียนให้ไม่เพียงรับข้อมูลได้เร็ว แต่ต้องตีความ ตรวจสอบ และใช้ความหมายในการตัดสินใจทางวิชาชีพและสังคมอย่างรับผิดชอบ (Floridi, L., 2018) ความรับผิดชอบทางสังคม การมีส่วนร่วม และการใช้ความรู้ทางวิชาชีพเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม

กล่าวโดยสรุป ผลการวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาในยุคความเปราะบาง ต้องก้าวข้ามการสอนหน้าที่พลเมืองแบบเดิม ไปสู่การออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้ที่เชื่อมโยงชีวิตจริง วิชาชีพ ภูมิทัศน์ความจริง สังคมเร่งรัด อารมณ์ ความไม่แน่นอน สำนึกเชิงระบบ และทุนทางความหมายเข้าด้วยกัน กลุ่มมโนทัศน์เหล่านี้ทำให้งานวิจัยเปิดพื้นที่ใหม่ให้กับสังคมศึกษาและอาชีวศึกษาไทย โดยเฉพาะการวิจัยต่อยอดเรื่องพลเมืองเชิงปรับตัว ภูมิคุ้มกันทางประชาธิปไตย การรู้เท่าทันอัลกอริทึม การเรียนรู้เชิงเปราะบาง และการสร้างทุนทางความหมายของผู้เรียนอาชีวศึกษาในโลก BANI

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยครั้งนี้ คือ “รูปแบบ BANI-Vocational Citizenship Learning Model” หรือ “รูปแบบการเรียนรู้เพื่อพัฒนาพลเมืองวิชาชีพในยุคความเปราะบาง” ซึ่งเป็นโมเดลเชิงบูรณาการที่อธิบายการก่อรูปมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษา โดยเชื่อมโยงระหว่างบริบทโลกยุคความเปราะบางตามกรอบ BANI World พื้นฐานชีวิตและวิชาชีพของผู้เรียน กลไกการจัดการศึกษาเชิงแปลงผ่าน และผลลัพธ์ความเป็นพลเมืองเชิงพลวัต เข้ากับกรอบ Inner Development Goals (IDGs) ซึ่งประกอบด้วย 5 มิติสำคัญ ได้แก่ Being, Thinking, Relating, Collaborating และ Acting อันเป็นกรอบสมรรถนะภายในสำหรับการพัฒนามนุษย์ให้สามารถรับมือกับความท้าทายของโลกสมัยใหม่และการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างมีคุณภาพ ดังภาพ

ภาพที่ 2 รูปแบบ BANI-Vocational Citizenship Learning Model

รูปแบบนี้เสนอว่า การพัฒนาพลเมืองวิชาชีพในบริบทอาชีวศึกษาไม่อาจมุ่งเพียงการสร้างทักษะอาชีพหรือสมรรถนะการทำงานเท่านั้น แต่ต้องพัฒนาสมรรถนะภายในของผู้เรียนควบคู่กัน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถรู้เท่าทันตนเอง คิดอย่างมีวิจารณญาณ สัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างเคารพ ทำงานร่วมกันอย่างรับผิดชอบ และลงมือเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างมีจริยธรรม ดังนั้น องค์ความรู้ใหม่ของการวิจัยนี้จึงอยู่ที่การยกระดับ “นักศึกษาอาชีวศึกษา” จากฐานะผู้เรียนทักษะวิชาชีพ ไปสู่การเป็น พลเมืองวิชาชีพ ที่มีความสามารถในการดำรงชีวิต ทำงาน และมีส่วนร่วมต่อสังคมท่ามกลางความเปราะบาง ความไม่แน่นอน และความซับซ้อนของโลกปัจจุบัน

โครงสร้างของโมเดล ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบหลัก ดังนี้

1. บริบทเชิงโครงสร้าง (Structural Context) หมายถึง เงื่อนไขของสังคมยุค BANI ได้แก่ ความเปราะบาง ความวิตกกังวล ความไม่เป็นเส้นตรง และความซับซ้อนเข้าใจยาก ซึ่งส่งผลต่อชีวิต การเรียน การฝึกงาน และการประกอบอาชีพของนักศึกษาอาชีวศึกษา องค์ประกอบนี้ทำหน้าที่เป็นฐานในการอธิบายว่า การก่อรูปความเป็นพลเมืองของผู้เรียน มิได้เกิดขึ้นในห้องเรียนอย่างแยกขาดจากโลกภายนอก แต่เกิดขึ้นภายใต้แรงกระทบของเศรษฐกิจ เทคโนโลยี วัฒนธรรมข้อมูล ความสัมพันธ์ทางสังคม และโลกอาชีพที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

2. พื้นฐานผู้เรียน (Learner Foundation) หมายถึง ต้นทุนภายในและภายนอกของนักศึกษาอาชีวศึกษา ได้แก่ ประสบการณ์ชีวิต ทักษะวิชาชีพ ความพร้อมทางอารมณ์ ทักษะดิจิทัล ความรับผิดชอบ การทำงานร่วมกับผู้อื่น และความสามารถในการคิดวิเคราะห์ องค์ประกอบนี้สะท้อนว่า ผู้เรียนอาชีวศึกษามิได้เป็นเพียงผู้รับการถ่ายทอดความรู้ แต่เป็นผู้มีประสบการณ์ชีวิต มีทุนทางอารมณ์ มีบริบททางสังคม และมีความสามารถในการสร้างความหมายจากประสบการณ์ของตนเอง ซึ่งเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาไปสู่พลเมืองวิชาชีพ

3. กลไกการจัดการศึกษาเชิงเปลี่ยนผ่าน (Transformative Educational Mechanism) หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ที่เปลี่ยนประสบการณ์ของผู้เรียนให้กลายเป็นมโนทัศน์ความเป็นพลเมือง ได้แก่ การเรียนรู้จากปัญหาจริง การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การคิดเชิงวิพากษ์ การทำงานร่วมกับชุมชน และการสะท้อนคิด องค์ประกอบนี้เป็นหัวใจของโมเดล เพราะทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่าง “ประสบการณ์ทางวิชาชีพ” กับ “การตระหนักรู้ทางสังคม” ทำให้ผู้เรียนไม่เพียงเรียนรู้เพื่อประกอบอาชีพ แต่เรียนรู้เพื่อเข้าใจผลกระทบของอาชีพต่อผู้อื่น ชุมชน และสังคมโดยรวม

4. มโนทัศน์ความเป็นพลเมืองเชิงพลวัต (Dynamic Citizenship Concept) หมายถึง ผลลัพธ์ของการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองวิชาชีพที่สามารถปรับตัวได้ มีวิจารณญาณ รับผิดชอบ มีส่วนร่วม เคารพความแตกต่าง และเข้าใจปัญหาสังคมเชิงโครงสร้าง องค์ประกอบนี้สะท้อนความเป็นพลเมืองที่ไม่หยุดอยู่ที่การปฏิบัติตามหน้าที่ แต่เป็นความสามารถในการอ่านโลก วิเคราะห์ความซับซ้อนของสังคม ตัดสินใจอย่างมีจริยธรรม และใช้ความรู้ทางวิชาชีพเพื่อสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวม

องค์ประกอบทั้ง 4 มีความสัมพันธ์กันในลักษณะเป็นกระบวนการต่อเนื่อง กล่าวคือ บริบทเชิงโครงสร้างของโลก BANI เป็นเงื่อนไขแวดล้อมที่ส่งผลต่อพื้นฐานและประสบการณ์ของผู้เรียน พื้นฐานผู้เรียนเป็นต้นทุนเริ่มต้นที่ได้รับการพัฒนาผ่านกลไกการจัดการศึกษาเชิงเปลี่ยนผ่าน ซึ่งทำหน้าที่แปลงประสบการณ์ทางวิชาชีพและประสบการณ์ชีวิตให้เป็นความเข้าใจทางสังคม และนำไปสู่มโนทัศน์ความเป็นพลเมืองเชิงพลวัตในฐานะผลลัพธ์ของกระบวนการเรียนรู้ เมื่อบูรณาการกับกรอบ Inner Development Goals (IDGs) โมเดลนี้สามารถอธิบายมิติสมรรถนะภายในของพลเมืองวิชาชีพได้ 5 ด้าน ได้แก่ 1) การดำรงอยู่และความสัมพันธ์กับตนเอง (Being) 2) การคิดเชิงวิพากษ์ (Thinking) 3) การเห็นอกเห็นใจและใส่ใจผู้อื่นและโลก (Relating) 4) การทำงานร่วมกันและทักษะทางสังคม (Collaborating) และ 5) การลงมือขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง (Acting) (Jordan, T., 2021) มิติทั้ง 5 นี้ช่วยทำให้การพัฒนาความเป็นพลเมืองในอาชีวศึกษาไม่จำกัดอยู่เพียงพฤติกรรมภายนอก แต่ขยายสู่การพัฒนาความสามารถภายในของผู้เรียน อันเป็นฐานของการดำรงชีวิตและการทำงานในโลกที่ไม่แน่นอน กล่าวโดยสรุป BANI-Vocational Citizenship Learning Model เชื่อมกับ IDGs เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่เสนอว่า การพัฒนานักศึกษาอาชีวศึกษาในยุคความเปราะบางต้องก้าวข้ามกระบวนทัศน์การผลิตกำลังคนทางอาชีพ ไปสู่การสร้าง พลเมืองวิชาชีพที่มีสมรรถนะภายใน กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีความรู้ทางวิชาชีพ มีความสามารถในการปรับตัว มีสำนึกเชิงระบบ มีความรับผิดชอบทางสังคม มีความไวต่อความแตกต่าง และสามารถลงมือสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างมีจริยธรรม โมเดลนี้จึงมีคุณูปการเชิงวิชาการในการเชื่อมโยงการศึกษาอาชีวศึกษา การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง โลกยุค BANI

และกรอบการพัฒนาภายในของมนุษย์เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ โดยรูปแบบมิได้อยู่เพียงการนำกรอบ BANI World มาใช้อธิบายบริบทของผู้เรียน แต่อยู่ที่การเชื่อมโยง BANI World กับพื้นฐานและประสบการณ์เฉพาะของนักศึกษาอาชีวศึกษา กลไกการจัดการศึกษาเชิงเปลี่ยนผ่าน แนวคิดพลเมืองวิชาชีพ และกรอบ Inner Development Goals (IDGs) เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ทำให้การพัฒนานักศึกษาอาชีวศึกษาไม่ได้มุ่งเพียงสมรรถนะการประกอบอาชีพ แต่ครอบคลุมการพัฒนาสมรรถนะภายใน การคิดเชิงวิพากษ์ ความสัมพันธ์กับผู้อื่น การทำงานร่วมกัน และการลงมือสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างรับผิดชอบ

สรุปและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยสรุปตามวัตถุประสงค์ได้ 3 ประการ 1) มโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาก่อรูปจากประสบการณ์การเรียนรู้เชิงปฏิบัติ การฝึกงาน การทำโครงการ การทำงานร่วมกับผู้อื่น และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสถานศึกษา แต่ยังมีข้อจำกัดในการเชื่อมโยงประสบการณ์ระดับบุคคลกับปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคม โดยโมเดลการวิเคราะห์มีค่า McFadden's R^2 อยู่ระหว่าง .261 - .304 2) แนวทางการพัฒนา ประกอบด้วย การวิเคราะห์สภาพปัญหาและความเปราะบางในบริบทชีวิตจริง การเรียนรู้จากสถานการณ์จริงหรือปัญหาสังคมที่เชื่อมโยงกับวิชาชีพ การคิดเชิงวิพากษ์และเชิงระบบ การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบทางสังคม และการประเมินพร้อมสะท้อนผลการเรียนรู้ และ 3) การวิจัยนำไปสู่ BANI-Vocational Citizenship Learning Model ซึ่งประกอบด้วยบริบทเชิงโครงสร้าง พื้นฐานผู้เรียน กลไกการจัดการศึกษาเชิงเปลี่ยนผ่าน และมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองเชิงพลวัต โดยบูรณาการกับ Inner Development Goals เพื่อมุ่งพัฒนาผู้เรียนจากผู้มีสมรรถนะทางวิชาชีพไปสู่พลเมืองวิชาชีพที่สามารถปรับตัว คิดอย่างมีวิจารณญาณ รับผิดชอบ และมีส่วนร่วมต่อสังคม ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ 1) สถานศึกษาอาชีวศึกษาควรออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงปัญหาจริงของชุมชนสังคม และโลกอาชีพกับการพัฒนาความเป็นพลเมือง 2) ครูผู้สอนควรใช้การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน และการสะท้อนคิดเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมือง 3) สถานศึกษาควรพัฒนากิจกรรมพัฒนาผู้เรียนที่เน้นการมีส่วนร่วมทางสังคม จริยธรรม ความเป็นธรรม และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และ 4) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำรูปแบบที่พัฒนาขึ้นไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบหลักสูตรหรือกิจกรรมเสริมหลักสูตรสำหรับนักศึกษาอาชีวศึกษา และข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป 1) ควรทดลองใช้รูปแบบการศึกษาในสถานศึกษาอาชีวศึกษาหลายพื้นที่เพื่อเปรียบเทียบผลในบริบทที่แตกต่างกัน 2) ควรศึกษาผลของรูปแบบต่อการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของผู้เรียนในระยะยาว และ 3) ควรพัฒนาเครื่องมือวัดมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาอาชีวศึกษาที่สะท้อนทั้งมิติพฤติกรรมมิติวิพากษ์ มิติวิชาชีพ และมิติการมีส่วนร่วมทางสังคม

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร ที่สนับสนุนทุนวิจัยนิสิตศักยภาพสูง และขอขอบคุณคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ที่สนับสนุนทุนวิจัยร่วมในงานนี้

เอกสารอ้างอิง

จันทร์เพ็ญ แสงคุณธรรม และสุรชัย ประจงจิตร. (2566). แนวทางการแก้ไขปัญหาการออกกลางคันของผู้เรียนสถานศึกษาอาชีวศึกษาของรัฐในจังหวัดชลบุรี. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 17(1), 65-80.

ยุพิน กลมกูล และคณะ. (2567). การศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับจิตสำนึกความเป็นพลเมืองโลกของนักศึกษาระดับอาชีวศึกษา. วารสารการวัด ประเมินผล สถิติ และการวิจัยทางสังคมศาสตร์, 5(1), 74-90.

Aldrich, J. H. & Nelson, F. D. (1984). Linear probability, logit, and probit models (Sage University Paper Series on Quantitative Applications in the Social Sciences, No. 45). Beverly Hills: SAGE Publications.

Banks, J. A. (2008). Diversity, group identity, and citizenship education in a global age. Educational Researcher, 37(3), 129-139. https://doi.org/10.3102/0013189X08317501.

Biesta, G. J. J. (2011). Learning democracy in school and society: Education, lifelong learning, and the politics of citizenship. Rotterdam: Sense Publishers.

Cascio, J. (2020). Facing the age of chaos. Medium: Facing the Age of Chaos.

Dewey, J. (1938). Experience and education. New York: Macmillan.

Floridi, L. (2018). Semantic capital: Its nature, value, and curation. Philosophy & Technology, 31(2018), 481-497. https://doi.org/10.1007/s13347-018-0335-1.

Freire, P. (1970). Pedagogy of the oppressed. New York: Herder and Herder.

Gilson, E. C. (2014). The ethics of vulnerability: A feminist analysis of social life and practice. New York: Routledge.

Henderson, M. J. et al. (2020). Every click you make: Algorithmic literacy and the digital lives of young adults. AoIR Selected Papers of Internet Research, (2020), 27-31. https://doi.org/10.5210/spir.v2020i0.11233.

Jordan, T. (2021). Inner Development Goals: Background, method and the IDG framework. Stockholm: Growth that Matters AB.

Knekta, E. et al. (2025). Not willing to participate in society? Vocational students' perspectives on citizenship education. Nordic Journal of Vocational Education and Training, 15(3), 55-81. https://doi.org/10.3384/njvet.2242-458X.2515355.

Kolb, D. A. (1984). Experiential learning: Experience as the source of learning and development. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Krejcie, R. V. & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. Educational and Psychological Measurement, 30(3), 607-610. https://doi.org/10.1177/001316447003000308.

OECD. (2018). The future of education and skills: Education 2030. Paris: OECD Publishing.

Piaget, J. (1952). The origins of intelligence in children. (2nd ed.). New York: International Universities Press.

UNESCO. (2017). Education for sustainable development goals: Learning objectives. Paris: UNESCO.

Valladares, L. (2022). Post-truth and education: STS vaccines to re-establish science in the public sphere. Science & Education, 31(2022), 1311-1337. https://doi.org/10.1007/s11191-021-00293-0.

Veugelers, W. (2021). A moral perspective on citizenship education and on IEA's International Civic and Citizenship Education Studies. In Malak-Minkiewicz, B. & Torney-Purta, J. (Eds.), Influences of the IEA Civic and Citizenship Education Studies: Practice, policy, and research across countries and regions. (pp. 291-301). Cham: Springer.

Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Cambridge: Harvard University Press.

Westheimer, J. & Kahne, J. (2004). What kind of citizen? The politics of educating for democracy. American Educational Research Journal, 41(2), 237-269. https://doi.org/10.3102/00028312041002237.

Zembylas, M. (2013). Affective citizenship in multicultural societies: Implications for critical citizenship education. Citizenship Teaching & Learning, 9(1), 5-18. https://doi.org/10.1386/ctl.9.1.5_1.